PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás, 2026/1., 239–245. • DOI: 10.32575/ppb.2026.1.11

Ősze Áron

RECENZIÓ KUKORELLI ISTVÁN ÉS SZOBOSZLAI-KISS KATALIN *AKI A TÍZPARANCSOLATA SZERINT ÉLT. BIBÓ ISTVÁN EMLÉKEZETE* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Ősze Áron PhD, LL.M., egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék,
osze.aron@ga.sze.hu

Kukorelli István és Szoboszlai-Kiss Katalin *Aki a tízparancsolata szerint élt. Bibó István emlékezete* című könyve 2024-ben jelent meg a Méry Ratio kiadásában. A recenzált mű nem sorolható a klasszikus tudományos monográfiák közé, ennek ellenére számos olyan részt tartalmaz, amelynek tudományos értéke vitathatatlan. A szerzők célja nem is egy klasszikus tudományos munka elkészítése volt, hiszen Bibó István szerteágazó életművét ismerjük meg a kötetből. Jelentőségét és értékét az is bizonyítja, hogy Sulyok Tamás köztársasági elnök maga írt ajánlást e könyvhöz.

Az olvasónak elegendő a *Bevezető*t[1] elolvasnia, és a mű megírásának alapvető motivációja máris kiderül: nemes egyszerűséggel a szerzők Bibó István iránti tisztelete és szeretete, akit példaképüknek tekintenek. A motiváció azonban ennél több, hiszen az írás az „idő spontaneitásából fakadó veszélyekre való felkészülés bibói intelmeit mutatja be".[2]

A könyv szerkezete három nagy részre tagolódik. Az első részben 14 tanulmányt olvashatunk, amelyekben Bibó életútját követhetjük nyomon, míg a második és a harmadik rész fotóalbummal állít emléket a példaképnek.

A *Bibó-portré* című fejezetből kiderül,[3] hogy egyszerre könnyű és nehéz Bibó Istvánról „portrét" készíteni. Könnyű, mert bőséges szakirodalom áll rendelkezésre vele kapcsolatban, és nehéz, mert egy szóval képtelenség megragadni a lényegét. Bibó tehát besorolhatatlan, a szerzők mégis kísérletet tesznek arra, hogy alapvető kategóriákat állítsanak fel: Bibó, a közpolitikus, Bibó, a tudós és Bibó, az ember. E fejezetben rövid betekintést nyerhetünk Bibó életútjába is, ahol kibontakozik előttünk az a folyamat, amelynek eredményeképpen Bibó oly értékes személyiséggé

[1] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 9–10.
[2] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 9.
[3] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 12–24.

vált. Az út egyik legfontosabb állomása az 1956-os szerepvállalása volt, illetve írásai, az *Expozé a magyarországi helyzetről,*[4] a *Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására,*[5] és a *Miniszterelnök Úr! Kedves Imre Bátyám!,*[6] amelyekért le is tartóztatták. A fejezetben olyan Bibó-idézetek is megjelennek, amelyek aktualitása megkérdőjelezhetetlen, például:

> „Az elit legfőbb szerepe az, hogy az élet élésére, az emberi helyzetekben való erkölcsi viselkedésre s az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására mintákat, példákat adjon, azaz kultúrát csináljon. Erre a szerepre pedig már csak valamilyen elit, vagyis valamilyen értékelési rend szerint kiválasztott embercsoport alkalmas: az értékelési rend tudja csak biztosítani az elit által adott példák és minták érvényességét és kötelező erejét."[7]

A második fejezet a *Bibó István szabadságmegvallásának tételeiről. A szabadságszerető ember tízparancsolatának genezistörténete, értelmezése és morálfilozófiai elemzése*[8] címet viseli. E részből kiderül, hogy Bibó tízparancsolata 1938 és 1940 között keletkezhetett. Előzményei azonban korábbra nyúlnak vissza, hiszen Bibó érdeklődési köre, tanulmányai és leginkább a Márciusi Frontban való részvétele történelmi forrása *A szabadságszerető ember politikai tízparancsolatá*nak.[9] A sorok között Radnóti Miklós- és József Attila-idézeteket is találunk, hiszen Bibó Szegedről ismerte őket. Ebben a fejezetben megtaláljuk a tízparancsolat eredeti kéziratát, illetve ifj. Bibó István gépiratát is, amelyek az MTA Kézirattárában lelhetők fel.

A Bibót feldolgozó szakirodalomban kevés szerző foglalkozott a tízparancsolattal. Közülük személyes viszonyukra tekintettel kiemelendő Bihari Mihály és hivatkozott írása,[10] amely a keresztény erkölcsöket valló Bibó jellemvonásait mutatja be. A következő pont a mű egyik legérdekesebb része a recenzens számára. A szerzők itt a tízparancsolat morálfilozófiai elemzésére törekszenek, amely a szövegben feltárható etikai eszmékre koncentrál. A gondolatmenet visszanyúl a klasszikus görög filozófiai hagyományokig, és kísérletet tesz a görög bölcseleti erények kimutatására a tízparancsolatban, kiemelve a négy fő erényt és Arisztotelész elvét, miszerint az ember poliszalkotó lény. Arisztotelész Bibó egyik legfontosabb mesterének tekinthető. Az ókori görög bölcsek mellett az újkori nagy filozófusok gondolatai is megjelennek Bibó munkásságában, mint Immanuel Kant morálfilozófiai alaptézise[11] vagy Descartes erkölcsi alapelvei.[12] Ezt követően a szerzők összegzik saját értelmezésüket, és azt a következtetést vonják le, hogy a bibói tízparancsolat felfogható úgy, mint „nagy, morális emberi jogi deklaráció", műfaját tekintve pedig hasonlóságot mutat az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával. Sőt, a tízparancsolatból kiolvashatók az alapvető jogok. E helyütt a szerzők a bibói *Bill of Rights*-nak

[4] Bibó 1956a.
[5] Bibó 1956b.
[6] Bibó 1956c.
[7] Nagy–Vida 1986: 226.
[8] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 25–46.
[9] A kézirat lelőhelye: Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára MS 5111/15.16.
[10] Bihari 2012.
[11] Kant 1991.
[12] Szigeti–Mátrai–Molnár 1961.

nevezik a művet. Hangsúlyozandó, hogy Bibó harmadik személyben ír, és mint a „történelem utolsó úriembere", saját életével és sorsával hitelesített erkölcsi példát mutat.

A következő fejezet címe: *Porcelánra festett tízparancsolat. Bibó 40 emlékérem.*[13] Tartalma konkrét időponthoz kötött: 2023. szeptember 29–30-a. Ekkor ünnepelték a Bibó István Szakkollégium 40. évfordulóját a Ménesi úton – többek között a szerzők is. Az ünnepséget Kukorelli István köszöntője nyitotta meg. Az eseményen kerekasztal-beszélgetést is szerveztek, ahol Dolhai Vince szakkollégista moderálásával Csepregi András, Gyarmati György és Szoboszlai-Kiss Katalin válaszoltak négy, Bibóval kapcsolatos kérdésre. A következő fejezet Bibó István első emléktábláját idézi fel, amelyet 1989. május 9-én avattak az Országos Korányi Pulmonológiai Intézetben.[14]

A következőkben Bibó láthatatlan alkotmányáról olvashatunk.[15] Bibó ugyanis polihisztor tudósként alkotmányjogász is volt. Öt mozaikot emelnek ki a szerzők. Az első Bibó 1956-os szerepét mutatja be, amelynek egyik legmeghatározóbb pillanata az, amikor Bibó, a törvényes Nagy Imre-kormány egyetlen cselekvőképes, magát lemondottnak nem tekintő államminisztere az írógép előtt ül a Parlamentben és nyilatkozatot fogalmaz, illetve tervezetet készít az alkotmányos kibontakozás útjáról. És bár az „56-os bibói alkotmányt" soha nem fogadták el, a tett alkotmányjogi jelentőségű. A második mozaik a már korábban ismertetett tízparancsolat, amelyben rendszeresen visszatérő motívum a hatalom, az önkényeskedés és az erőszakoskodás. Bibó ezzel szemben fogalmazza meg a cselekvő, szabadságszerető ember státuszát. A harmadik mozaik *Az államhatalmak elválasztása egykor és most* című akadémiai székfoglalója és tanulmánya, amellyel Bibó jogszerű, szolgálatszerű, szakszerű és eredményes hatalomgyakorlási struktúrát szeretett volna megvalósítani. A negyedik mozaik a közigazgatáshoz kapcsolódik: Bibó felfogásában a közigazgatás eredményessége érdekében nem a végrehajtó hatalmat kell erősíteni, hanem a politikum behatását kell csökkenteni a szakszerű, szolgálatszerű és jogszerű közigazgatással szemben. Végül az ötödik mozaik Bibó Erdei Ferenccel közösen jegyzett városmegye-felfogása, amelynek lényege a magyar valósághoz igazított, decentralizáltabb önkormányzati rendszer létrehozása. Bibónak kevés tisztán alkotmányjogi írása van, a mozaikok alapján mégis egyértelműen beazonosítható alkotmányos kultúrája.

A következő fejezetben a közigazgatás alkotmányosságáról és demokratizmusáról értekeznek a szerzők.[16] E rész kérdésfelvetéssel indul: Meghatározhatók-e az „alkotmányos közigazgatás" kritériumai? A magyar Alkotmánybíróság jogállami követelményeinek bemutatása mellett az is felmerül, hogy a kormány és a közigazgatás egy entitásnak tekinthető-e? A fejtegetéshez szorosan kapcsolódik Bibó István és Magyary Zoltán vitája a közigazgatás alkotmányosságáról. Természetszerű, hogy a két gondolkodó nem értett mindenben egyet, céljuk azonban közös volt: a közigazgatásnak az embert kell szolgálnia. E ponton a jelenbe ugrunk, és a szerzők a közigazgatás alkotmányos követelményeivel foglalkoznak Magyarország Alaptörvényének

[13] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 47–62.
[14] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 63–65.
[15] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 67–72.
[16] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 73–79.

rendelkezéseit értelmezve, amellyel összefüggésben Bibó és Magyary mai napig érvényes megállapításai is interpretálhatók.

Az *1956 alkotmányos relevanciája, Bibó 56-os szemüvege*[17] címet viselő részben az 1956-os forradalom máig ható emlékezete tárul elénk. Jelentőségét mutatja, hogy az Alaptörvény nemzeti ünnepi rangra emelte október 23-át. Részletesebb bepillantást nyerhetünk Bibó '56-os szerepvállalásába: Bibó István Nagy Imre második kormányának államminisztere, a forradalom és szabadságharc szimbolikus alakja. A tény aligha vitatható: amikor november 4-én hajnalban mindenki menekült a Parlamentből, ő nyilatkozatot fogalmazott. A *Magyarok!* című műben saját helyzetét is bemutatja. November 6-án született a *Követ Úr* című írása, amelynek előzménye a még miniszteri megbízatása előtt kelt, *A politikai és alkotmányjogi kibontakozás útja* című munkája volt. E művek alkotmányjogi relevanciáit mutatják be a szerzők, amelyeknek sarokpontja az új alkotmánytörvény megalkotása. Bibó szerepvállalásának ismertetésével a cél egyértelmű: „Mert mindannyiunknak kell, hogy legyen egy történelmileg valós képünk 1956-ról." A folytatólagos fejezet szorosan kapcsolódik az előzőhöz: *Bibó István, az 1956-os forradalom és szabadságharc örökös államminisztere.*[18] Újra felelevenedik előttünk Bibó szerepe államminiszterként, illetve részletes bepillantást nyerhetünk a történeti eseményekbe is, hogy jobban megértsük Bibó szerepvállalását. Érdekes gondolat Bibótól az 1957-ben kelt *Magyarország helyzete és a világpolitikai helyzet* című tanulmányában, hogy a Nyugat forradalom és szabadságharccal kapcsolatos hallgatása miatt Magyarország helyzete az egész világ botrányává vált.

Ezek után Bibó István és Szókratész életrajzának összehasonlítására[19] tesz kísérletet Szoboszlai-Kiss Katalin. Melyek a közös életútelemek? Első a katonai pálya, hiszen Bibó közkatonaként részt vett a második világháborúban, Szókratész pedig a peloponnészoszi háborúban harcolt. Kimutathatók hasonlóságok a háborúk utáni időszakban tett szerepvállalásukban is. A legnyilvánvalóbb egybeesés pedig a vád, az ítélet, valamint a vádlottak emelkedett szellemiségét bizonyító beszédek. Mindkét perben fiatal, tapasztalatlan személyek voltak, és azonos a védekezés hiánya is: a vádakra sem Bibó, sem Szókratész nem reagált érdemben. Mindketten küldetéstudattal rendelkeztek. Számos hasonló közös elemet lehetne még kiemelni, a fejezet szerzője azonban rögzíti a számára legszebbet, az iskolaalapítást: Szókratész nyomán Kr. e. 385-ben Platón hozta létre az Akadémiát, míg 1988. június 15-től létezik a Bibó István Szakkollégium.

A folytatásban újabb adalék Bibó István munkásságának sokszínűségéhez az *Etika és büntetőjog*[20] című írásának[21] bemutatása. A mű 1938-ban keletkezett, és három sarkalatos pontot talál az etika és a büntetőjog összehasonlításakor: különbözőség, érvényesség és egymásra való hatás. Az írásra jellemző a jogfilozófiai megközelítés, a pozitivista és a kantiánus szemlélet egyaránt érzékelhető. A mű először az etika és a jog kapcsolatát tárja fel, majd Bibó a jogérvényesség kérdését vizsgálja. Azt állítja, hogy az etika és a jog a társadalom alapján realizálódik. Kardinális megállapítása szerint az etika primátust élvez a büntetőjog felett, amit matematikai

[17] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 80–85.
[18] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 86–93.
[19] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 94–104.
[20] Nagy–Vida 1986: 161–182.
[21] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 105–110.

logikával is igazolni lehet.[22] Hangsúlyozandó, Bibó nem von le kantiánus következtetéseket, mégis kivételes morális érzékkel rendelkezik, hiszen nem individuális célt valósított meg, hanem a „milyennek kéne lennie az emberiségnek"-eszme létét sikerült igazolnia.

A soron következő fejezet[23] Szoboszlai-Kiss Katalinnak a Kukorelli István *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép* című kötetéről írt esszéisztikus elemzését[24] mutatja be. A három István Szent István, Széchenyi István és Bibó István. A szerző az eredeti művel ellentétben időben visszafelé mutatja be az életrajzokat, kezdve Bibóval. Mindhárom Istvánhoz három jellemzőt társít. Bibó a konszenzus, a stabilitás és a szabadság jelképe. E részben ismét nagy hangsúly helyeződik a tízparancsolatra, illetve a Kukorelli István által leglényegesebbnek tartott Bibó-művekre. Következtetése, hogy a három példakép közül Kukorelli Istvánhoz Bibó személyisége áll a legközelebb. Széchenyi Istvánt a tudás, a program és a tett jellemzi; sokat olvasott és szintetizáló elme volt, aki felismerte a nemzetet „bénító ólomsúlyokat". Azt is elmondhatjuk, hogy Széchenyit elsősorban politikusként, közéleti íróként, a haza jövőjébe befektető „üzletemberként" ismerjük, alkotmányos programját kevésbé, annak ellenére, hogy a reformokat alkotmányos úton kívánta bevezetni. Végül elérünk Szent Istvánhoz, akihez a hit, a nyitottság és az értékteremtés fogalmai társíthatók. A szerző egyszerű megállapítása szerint államalapító királyunk jelentőségének egyértelmű bizonyítéka, hogy ma is létezik az általa teremtett magyar állam. Ennek pedig nélkülözhetetlen eleme volt a keresztény hit és értékrend. Végső következtetés pedig, hogy „mindhárom" István személyiségére erősen jellemző a *bonus et diligens pater familias* mentalitás.

Az eddigiek alapján alapvetően a tudós, a politikus és filozófus Bibót ismerhettük meg a könyvből, azonban a szerzők bemutatják Bibó István szépirodalmi tevékenységét is.[25] Szépírói munkásságát több tényező is befolyásolta, amelyeket a könyvből részletesen megismerhetünk mint életútelemeket. Ezek közül az első az ifjúkora, családi háttere, a gimnáziumi és egyetemi évei. Családjából ki kell emelni az édesapját, id. Bibó Istvánt és édesanyját, Graul Irént. A legnagyobb irodalmi és emberi hatást nagynénje és keresztanyja, Bierbauer (Borbíró) Virgilné Graul Adrienn, azaz „Adri" néni gyakorolta rá. Levelezéseik nyomán ránk maradt egy Bibó által jegyzett vers, talán az egyetlen ilyen mű, címe: *Pistii epistolarum liber primus*. Bibó gimnazista éveiről is olvashatunk, a visszaemlékezésekből pedig kiderül, hogy visszahúzódó jellem volt, ami nem mondható el a szakmai közösségi élet iránti érdeklődésére. A tanuláshoz és munkához való hozzáállásán az 1929 szeptemberében, a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán megkezdett egyetemi évek sem változtattak, hiszen kitűnő tanuló volt. Irodalmi érdeklődése azonban leginkább abban mutatkozott meg, hogy barátjával, Reitzer Bélával a bölcsészkart is látogatta, ahol a klasszika-filológus Marót Károly volt rá nagy hatással. Szépirodalmi érdeklődésének meghatározó korszaka volt, amikor a Márciusi Fronttal kapcsolatos tevékenysége során megismerkedett a népi irodalommal és a népi írókkal. Következő fontosabb korszaka az úgynevezett „Válasz-évek", ekkor a *Válasz* című folyóirat írója

[22] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 108.
[23] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 111–120.
[24] Szoboszlai-Kiss 2022.
[25] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 124–148.

és szerkesztője volt. Ebből az időből Sárközi Márta visszaemlékezéseit mutatják be a szerzők, aki szoros kapcsolatban volt Bibóval. Az irodalmi munkásság fontos írása volt a *Ha a zsinati mozgalom a 15. században győzött volna…* című uchrónia. A mű ötlete Arnold Joseph Toynbeehez vezethető vissza, aki egyszer azt írta, ha a zsinati mozgalom győz a 15. században, akkor nem lett volna egyházszakadás, így a kereszténység és Európa sorsa másként alakul.[26] Bibó uchróniájában egy nagy demokratikus keresztény államot vizionál, ahol nem az erőszak, hanem a dialógusok dominálnak. Végül a Bibó szépirodalmi munkásságát meghatározó utolsó tényezők a vers- és drámaelemzései, lektori véleményei, a Bibó-interjúsorozat egésze, illetve levelezése. A könyv számos olyan verset is bemutat,[27] amelyet Bibó István tiszteletére vetettek papírra. A szerzők között megtaláljuk Csoóri Sándort és Weöres Sándort, de Kukorelli István és Szoboszlai-Kiss Katalin rímelő sorait is olvashatjuk a költemények között. A könyv szövegszerű részének utolsó oldalai számos író Bibóról fogalmazott gondolatait mutatják be.[28]

A recenzált könyv második része[29] képekben tárja elénk Bibó István életét gyermekkorától a késői évekig. A harmadik részben[30] Bibó emlékezete jelenik meg szintén képeken: emléktáblákat, szobrokat, érméket és plaketteket, Bibó szellemét idéző grafikai alkotásokat, illetve a fontosabb kiadványokat találjuk itt, mint például a *Bibó-emlékkönyv I–II.*[31]

Kukorelli István és Szoboszlai-Kiss Katalin *Aki a tízparancsolata szerint élt. Bibó István emlékezete* című könyve életmű. Életmű egyrészről, amely bemutatja Bibó István életét és hagyatékát. Életmű azért is, mert Kukorelli István és Szoboszlai-Kiss Katalin munkásságának egy része is elénk tárul, amelyre példátlan hatással volt, van és lesz a bibói örökség. A szerzők e könyvvel Bibó István előtt tisztelegnek, miközben az utókor számára is igyekeznek megőrizni mindazt, amit Bibó életművéből értékesnek tartanak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bibó István (1956a): *Expozé a magyarországi helyzetről.* Budapest.

Bibó István (1956b): *Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására.* Budapest.

Bibó István (1956c): *Miniszterelnök Úr! Kedves Imre Bátyám!* Budapest.

Bibó-emlékkönyv I–II. (1991). Budapest–Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem – Századvég.

Bihari Mihály (2012): Hatalom és legitimitás. Guglielmo Ferrero hatása Bibó gondolkodására. *Jog–Állam–Politika,* 1, 3–15. Online: https://szakcikkadatbazis.hu/doc/2211825

Kant, Immanuel (1991): *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája.* Ford. Berényi Gábor. Budapest: Gondolat.

[26] Toynbee 1956.
[27] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 149–196.
[28] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 121–123.
[29] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 197–226.
[30] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss 2024: 227–268.
[31] *Bibó-emlékkönyv I–II.* 1991.

Kukorelli István – Szoboszlai-Kiss Katalin (2024): *Aki a tízparancsolata szerint élt. Bibó István emlékezete.* [H. n.]: Gabriel Méry Ratio.
Nagy Endre – Vida István szerk. (1986): *Válogatott tanulmányok. Első kötet 1935–1944.* Budapest: Magvető.
Szigeti József – Mátrai László – Molnár Erik szerk. (1961): *Válogatott filozófiai művek.* Ford. Szemere Samu. Budapest: Akadémiai.
Szoboszlai-Kiss Katalin (2022): Koszorú Szent, Lánglélek és Mártír babérjaiból. *Jog–Állam–Politika,* 14(1. ksz.), 161–172. Online: https://jap.sze.hu/images/lapsz%C3%A1mok/2021/kulonszam/JAP_2022_1_kulonszam_szoboszli-kiss_katalin.pdf
Toynbee, Arnold Joseph (1956): *An Historian's Approach To Religion.* London – New York – Toronto: Oxford University Press.

Ősze Áron a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa, emellett a Batthyány Lajos Szakkollégium igazgatója. Kutatási területei közé tartozik az alkotmányjogi és politikai döntéshozatal és felelősség elméleti és jogdogmatikai vizsgálata, a nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos szabályozási és gyakorlati kérdések. Sportszakjogászként emellett a sport közjogi kérdéseivel is foglalkozik, ezen belül főleg a sporttevékenység és a sportjogi viták alapjogi kérdéseit kutatja.